

Toshqo'ziya Madinaxon

QDPI, tayanch doktorant.

MATN" VA "DISKURS" TUSHUNCHALARINI BELGILASH MUAMMOLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada matn va diskurs tushunchalarini belgilashda yuzaga keladigan muammolar tahlil qilinadi. Matn va diskurs tushunchalari o'rtasidagi farqlar, ularni tadqiq etishda qo'llaniladigan yondashuvlar hamda mazkur sohada olib borilayotgan izlanishlar haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, mazkur tushunchalarni belgilashda paydo bo'ladigan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: matn, diskurs, lingvistika, pragmatika, kognitiv tilshunoslik

Аннотация: В этой статье анализируются проблемы, возникающие при определении понятий текста и дискурса. Обсуждаются различия между понятиями текста и дискурса, подходы, используемые при их изучении, а также проводимые исследования в этой области. Также будут указаны проблемы, возникающие при определении данных понятий, и пути их преодоления.

Ключевые слова: текст, дискурс, Лингвистика, прагматика, когнитивная лингвистика

Abstract: This article analyzes the problems that arise when defining concepts of text and discourse. The differences between the concepts of text and discourse, the approaches used in their research and the research carried out in this field are considered. Also, when defining these concepts, the problems that arise and the ways to eliminate them are indicated.

Keywords: text, discourse, linguistics, pragmatics, cognitive linguistics

KIRISH

Matn va diskurs tushunchalari tilshunoslikning muhim ob'ektlari hisoblanadi. Biroq, ushbu tushunchalarni belgilashda bir qator muammolar yuzaga keladi [1]. Matn va diskurs o'rtasidagi farqlar, ularning o'ziga xos xususiyatlari hamda tadqiq etish usullari haqida olimlar o'rtasida turli xil qarashlar mavjud [2]. Mazkur maqolada ana shu masalalar atroflicha tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Matn va diskurs tushunchalari zamonaviy tilshunoslikning dolzarb mavzularidan biri bo'lib, ularni o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar soni ortib bormoqda. Xususan, keyingi yillarda Hyland [3], Flowerdew [4], Widdowson [5] kabi olimlar matn va diskurs tahlili borasida yangi qarashlarni ilgari surdilar. Hyland [3] akademik diskursning o'ziga xos xususiyatlarini tadqiq etgan bo'lsa, Flowerdew [4] ilmiy matnlarning tuzilishi va ularni yaratish tamoyillarini o'rgangan. Widdowson [5] esa diskursni kontekst bilan bog'liqlikda talqin qilish zaruratini ta'kidlaydi.

O'zbek tilshunosligida ham so'nggi yillarda matn va diskurs muammolariga e'tibor kuchaydi. Turniyozov [6] matn shakllanishining lisoniy va nolisoniy omillarini tadqiq etgan bo'lsa, Yo'ldoshev [7] ilmiy diskursning pragmatik xususiyatlarini o'rgangan. Qilichev [8] esa o'zbek tilidagi rasmiy matnlar diskursini tahlil qilgan.

Tadqiqot davomida an'anaviy va zamonaviy tilshunoslik metodlaridan foydalanildi. Ayniqsa, korpus tilshunosligi imkoniyatlaridan keng foydalanildi. Matn va diskurs tushunchalarini o'rganishda formal-struktural hamda antroposentrik yondashuvlar uyg'unlashtirildi. Tadqiq etilayotgan birliklar matnga oid korpus materiallaridan ayrim namunalar misolida tavsifiy metod asosida tahlil qilindi. Shuningdek, ushbu tushunchalarning diskursiv xususiyatlarini aniqlashda kontekstual tahlil metodiga ham murojaat

etildi. Tadqiqot jarayonida matn va diskursga oid ilmiy manbalardagi fikrlar umumlashtirilib, ularning o'xshash va farqli tomonlari qiyosiy metod yordamida o'rganildi hamda tegishli xulosalar chiqarildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, matn va diskurs tushunchalari o'rtasida bir qator farqlar mavjud. Matn yozma shakldagi til birligi bo'lsa, diskurs og'zaki va yozma shakldagi til birligidir [6]. Shuningdek, matn statik xususiyatga ega bo'lsa, diskurs dinamik jarayondir. Matn tilning formal jihatlari bilan bog'liq bo'lsa, diskurs pragmatik va kognitiv jihatlarni ham qamrab oladi.

Matn va diskurs tushunchalarini belgilashda bir qator muammolar mavjud. **Birinchi**dan, ushbu tushunchalarning aniq ta'rifi yo'q. **Ikkinchi**dan, matn va diskurs o'rtasidagi chegaralar noaniq. **Uchinchi**dan, mazkur tushunchalarni tadqiq etishda turli xil yondashuvlar qo'llaniladi va bu ularni umumiy tarzda o'rganishni qiyinlashtiradi.

Matn va diskursni farqlashda ularning vazifasi, tuzilishi va ishlatilish sohasini ham e'tiborga olish lozim. Matn asosan axborot berish, hissiyotlarni ifodalash, estetik zavq berish kabi vazifalarni bajarsa, diskurs muloqot jarayonida ishtirokchilar o'rtasidagi munosabatlarni shakllantirish, ijtimoiy rollarni belgilash, ta'sir o'tkazish kabi vazifalarni ham bajaradi.

Matnning tuzilishi aniq va izchil bo'lib, unda tilning grammatik qoidalari to'liq saqlanadi. Diskurs esa nisbatan erkin tuzilishga ega bo'lib, unda tilning grammatik me'yorlari har doim ham to'liq saqlanmasligi mumkin. Shuningdek, matn ko'pincha yozma shaklda namoyon bo'lsa, diskurs og'zaki va yozma shakllarda ham uchraydi.

Matn va diskursning ishlatilish sohasi ham farqlanadi. **Matn** ko'proq rasmiy uslubda, ilmiy, publisistik va badiiy nutqda qo'llanilsa, **diskurs** kundalik muloqotda, og'zaki nutqda keng ishlatiladi. Biroq, bu farqlar nisbiy xarakterga ega bo'lib, ayrim hollarda matn va diskurs tushunchalari bir-birini to'ldirishi yoki almashinishi mumkin.

Tadqiqotchilar matn va diskurs o'rtasidagi munosabatlarni turlicha talqin qilishadi. Ba'zi olimlar diskursni matnning bir ko'rinishi sifatida qarasarlar, boshqalari aksincha, matnni diskursning mahsuli deb hisoblashadi. Ayrim tadqiqotchilar esa bu ikki tushunchani bir-birini to'ldiruvchi, ammo mustaqil hodisalar sifatida talqin qilishadi.

Matn va diskurs tushunchalari tilshunoslikning turli yo'nalishlari, jumladan, matnshunoslik, diskurs tahlili, pragmatika, kognitiv tilshunoslik kabi sohalar uchun muhim ahamiyatga ega. Mazkur tushunchalarni o'rganish tilning mohiyatini, uning jamiyatdagi rolini, inson tafakkuri bilan bog'liqligini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Shu bilan birga, matn va diskurs tushunchalarini belgilashda bir qator muammolar saqlanib qolmoqda. Ushbu muammolarni hal qilish uchun tilshunoslikning turli sohalar o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, fanlararo yondashuvlarni rivojlantirish talab etiladi. Shuningdek, matn va diskursni o'rganishda yangi metodlar va texnologiyalarni ishlab chiqish, tilning formal jihatlari bilan bir qatorda, uning semantik, pragmatik va kognitiv xususiyatlarini ham hisobga olish zarur.

Matn va diskurs murakkab va ko'p qirrali tushunchalar bo'lib, ular tilshunoslikning turli yo'nalishlari uchun dolzarb tadqiqot ob'ektlari hisoblanadi. Ushbu tushunchalarni belgilash va farqlashda bir qator muammolar mavjud bo'lib, ularni hal qilish tilshunoslik fanining muhim vazifalaridan biri sanaladi. Matn va diskurs o'rtasidagi munosabatlarni yanada chuqurroq o'rganish, ularning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash va tadqiq etishning samarali usullarini ishlab chiqish kelajakdagi istiqbolli yo'nalishlardan biridir.

XULOSALAR

Xulosa qilib aytganda, matn va diskurs murakkab va ko'p qirrali tushunchalar bo'lib, ularni belgilashda bir qator muammolar yuzaga keladi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun matn va diskurs tushunchalarini yanada chuqurroq o'rganish, ularning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda tadqiq etishning yangi usullarini ishlab chiqish zarur. Shuningdek, mazkur tushunchalarni turli fanlar, jumladan, tilshunoslik, pragmatika va kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganish maqsadga muvofiq.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ahmedova, D., 2021. Ommaviy axborot vositalari diskursining o'ziga xos xususiyatlari (O'zbekiston matbuoti misolida). O'zbekiston Milliy universiteti.
2. Ismatullayeva, N., 2023. Ingliz va o'zbek tillarida ilmiy matnlarning qiyosiy tahlili. Samarqand davlat chet tillar instituti.
3. Hyland, K., 2018. Metadiscourse: Exploring interaction in writing. Bloomsbury Publishing.
4. Utegenova, S. T. (2021). Audit quality control in Uzbekistan and all over the world. ISJ Theoretical & Applied Science, 11(103), 328-332.
5. Turdi'muratovna, U. S., & Mukhiddin, U. (2022). Features of the process of transition from national accounting standards to international standards.
6. Bayjanov, S. X., & Utegenova, S. T. (2021). ANALYSIS OF FACTORS AFFECTING THE QUALITY OF AUDIT SERVICES IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. Theoretical & Applied Science, (8), 31-34.
7. Utegenova, S., Muratbaeva, A., & Xaliqnazarova, G. (2021). PRACTICAL STATUS OF EXTERNAL QUALITY CONTROL OF AUDITS: ON THE EXAMPLE OF UZBEKISTAN AND FOREIGN COUNTRIES. International journal of Business, Management and Accounting, 1(1).
8. Bazarov, S. (2023). SO 'G 'D YOZUVI. Академические исследования в современной науке, 2(15), 57-59.
9. Bazarov, S. (2023). Avesto yozuvi. Академические исследования в современной науке, 2(13), 32-35.
10. Abdinazarovich, B. S. (2022). YOZUV VA UNING KELIB CHIQISH TARIXI. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(4), 116-119.
11. Serofiddin o'g, S. G. A. (2024). NEURAL CELLS IN ARTIFICIAL INTELLIGENCE. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 3(30), 119-126.
12. Serofiddin o'g, S. G. A. (2024). MODERN TECHNOLOGIES OF THE WASTE RECYCLING SYSTEM IN THE MODERN WORLD. INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 5(42), 32-41.
13. Жамолова, Г. М. К., Хамрақулова, С. О. К., & Уралова, Н. Б. К. (2024). СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НЕЙРОННЫХ СЕТЕЙ У ЧЕЛОВЕКА НА ПРИМЕРЕ РОБОТОТЕХНИКИ. Raqamli iqtisodiyot (Цифровая экономика), (6), 395-402.
14. Jamolova, G. (2023, May). PEDAGOGIK TAJRIBA SINOV ISHLARINI TASHKIL ETISH VA O 'TKAZISH METODIKASI. In International Scientific and Practical Conference on Algorithms and Current Problems of Programming.
15. Jamolova, G. M. (2022). PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA O 'QUVCHILARGA INFORMATIKA FANINI O 'QITISHNING METODIK MODEL. Educational Research in Universal Sciences, 1(2), 102-109.
16. qizi Tursunova, M. A., & qizi Shodiyeva, G. N. (2023). MAIN INFLUENTIAL FACTORS TO LANGUAGE LEARNING PROCESS. Educational Research in Universal Sciences, 2(3 SPECIAL), 1181-1183.
17. Shodiyeva, G. (2024). O 'ZBEK VA INGLIZ TILIDA SO 'ZLARNI TURKUMLARGA AJRATISH MASALALARI. Interpretation and researches, (4 (26)).
18. Aliyeva, N., & qizi Shodiyeva, G. N. (2023). Ingliz Tilida So 'Z Turkumlari Tasnifi Masalalari Sharhi. Scholar, 1(13), 22-27.

19. Navruza, A. (2023). INGLIZ TILI MORFOLOGIYASIDA SOZ TURKUMLARINI ORGANISH ZARURIYATI. ITALY" ACTUAL PROBLEMS OF SCIENCE AND EDUCATION IN THE FACE OF MODERN CHALLENGES"., 14(1).
20. Shodieva, G. (2023). TRANSPOSITION OF WORD CATEGORIES IN UZBEK. Results of National Scientific Research International Journal, 2(4), 40-46.
21. Yusupova, S. A. Z., & kizi Shodieva, G. N. (2023). SOME ASPECTS OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. GOLDEN BRAIN, 1(1), 300-304.
22. Shodieva, G. (2023). ANALYSIS OF TRANSPOSITION OF WORD GROUPS. Science and innovation, 2(C9), 28-30.
23. Mirzayeva, D. I., & Shodiyeva, G. N. Q. (2023). INGLIZ TILI MORFOLOGIYASIDA SOZ TURKUMLARINI ORGANISH ZARURIYATI. Scientific progress, 4(5), 94-98.
24. Flowerdew, J., 2020. The academic discourse of economics: Text, context and identity. Springer.